

Zbiór map i przekrojów geologicznych z kopalni węgla z połowy XIX w. – rejon Wałbrzycha

Katarzyna Jarmołowicz-Szulc¹

Maps and geological cross-sections from coal mines from the mid-19th century – the Wałbrzych region. *Prz. Geol.*, 73: 342–344; doi: 10.7306/2025.33

Abstract. Some sets of stitched 19th century maps and geological cross-sections for individual coal levels in some mining shafts have been found during inventory work of old, German documents from the Wałbrzych region. The documents are of a geological-mining nature and are important for coal mining from a historical point of view. These concern the Victoria, Julia or Wałbrzych mines in the area that has undergone many changes over the years. One of such “document folders” is presented.

Keywords: coal, geologic geodesy documents, Lower Silesia

W trakcie prac inwentaryzacyjnych starych dokumentów o charakterze geologiczno-górnictwem z rejonu Wałbrzycha, prowadzonych przez autorkę w latach 2022–2025 w Państwowym Instytucie Geologicznym – Państwowym Instytucie Badawczym (PIG-PIB) w Warszawie został odkryty zbiór oryginalnych kalek, przekrojów i wykresów z lat 30. XIX w. Są to znakomicie zachowane dokumenty geodezyjne, z których kilka zaprezentowano w tej pracy.

Podczas kontynuacji inwentaryzacji archiwaliów geologiczno-górnictwem z XIX i XX w. odnalezionych w piwnicach działu PIG-PIB we Wrocławiu, których istnienie sygnalizowano wcześniej (Jarmołowicz-Szulc, 2021), odnaleziono kolejne, ciekawe pod względem historycznym, geodezyjnym, górnictwem czy geologicznym dokumenty. Ogólnie wiążą się one z Dolnym Śląskiem, obszarem Wałbrzycha i jego okolic i dotyczą szeroko rozumianych zagadnień kopalnictwa węgla kamiennego na tym obszarze. Przeglądanie zakurzonych, starych dokumentów, ponad półtora wieku od ich powstania, pozwala nie tylko na ich skatalogowanie, ale i odczyt, a czasem odgadywanie treści wpisów autorów, kreślarzy i mierniczych oraz mechanizmów prowadzonych prac.

ZBIÓR MAP I PRZEKROJÓW

Wśród większych i mniejszych rulonów z mapami i przekrojami natrafiono na kilka podłużnych pakietów, po rozpakowaniu których oczom geologa archiwizującego zbiór starych dokumentów, ukazały się twarde okładki typu książkowego, niekiedy z numeracją lub etykietą na wierzchu. Tylko jedna z nich była częściowo czytelna i dzięki temu można było się zorientować, czego dotyczy zawartość tej teczki/albumu. Nagłówek mówi bowiem o kopalni *Tempel*: *Profil Risse der Tempels Grube* (Profile Kopalni *Tempel*). Teczka zawierała 14 przekrojów zszytych książkowo. Przekroje są podłużne, rozkładają się po-

ziomo. Początek zbioru stanowią całkowicie puste kartki, poprzedzają te wypełnione treścią merytoryczną. Dostępność poszczególnych map zbioru jest nieco utrudniona. Toteż w ramach spisywania zawartości teczki zastosowano numerację przekrojów 1-14/73 od tylnej części zestawu, tak bowiem łatwiej było operować zszytymi dużymi arkuszami w tym pilotażowym zestawie.

Inny zestaw przekrojów odnosi się (sądząc po zawartości szczegółowej) do kopalni *Segen Gottes* (Chwalibóg). Nie ma etykiety na okładce, a tylko obowiązującą w danym czasie numerację katalogową (ryc. 1).

Otwierając tę teczkę jak książkę, widzimy najpierw sygnowany inicjałami SL rejestr wprowadzanych poprawek. Dokonywano ich w okresie od 10 grudnia 1835 r. do 20 kwietnia 1863 r. Oznacza to, że ta dokumentacja ma ponad 160 lat! To naprawdę fascynujące mieć bezpośredni kontakt z wykonanymi ręcznie profilami – zachowaną do dzisiaj pracą ludzi, którzy żyli kilka pokoleń wcześniej.

Popatrzmy na jeden z elementów tej teczki. Jest to kilkuczęściowy rysunek prezentujący konkretny przekrój. W tytule czytamy: *1-es Liegendes Flöz 23 Zoll machtig; 7 Flöz* – pierwszy spągowy pokład węgla o ogólnej miąższości 23 cali w obrębie 7. z numerowanych pokładów kopalni (ryc. 2). Idąc od zachodu na wschód (ryc. 3–4) można prześledzić rozwój struktury kopalni *Segen Gottes* w czasie, jak też odnieść się do zaprezentowanej graficznie skali poziomej. Na tym akurat przekroju wrysowana jest tylko jedna skala. Inne miewają analogiczny wykres skali i odniesienia geodezyjne. Rozpatrując całość zawartości teczki, można tym samym dokładnie zlokalizować elementy górnicze występujące na przekrojach. Biejący profil obejmuje następujące szyby: *Wald, Fund, Fichten, Wiebig, Birken, Pöpel, Wasser, Edvard, Tiefe, Schumann*.

Patrząc wnikliwie na zdjęcia fragmentów profilu, można zauważyć daty w poszczególnych ich częściach. Można domniemywać, że to lata posuwania się prac wydobyw-

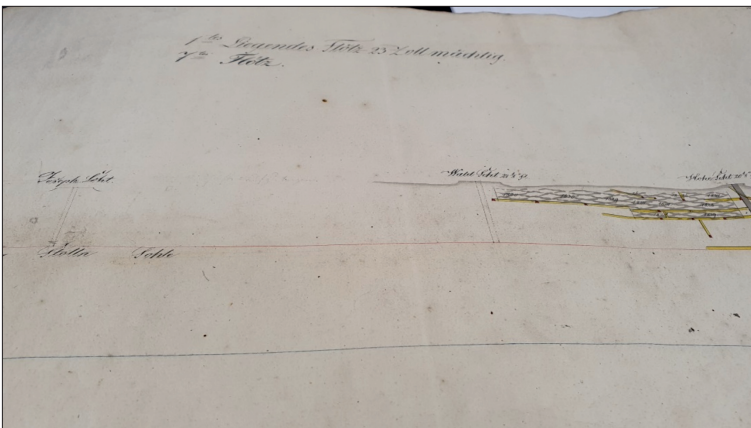
¹ Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa; katarzyna.jarmolowicz-szulc@pgi.gov.pl; ORCID ID: 0000-0001-7927-1820

←

Ryc. 1. Wygląd ogólny teczek z zestawami przekrojów i map z XIX w. Zbiór opatrzony historyczną numeracją Cae/XXI 21

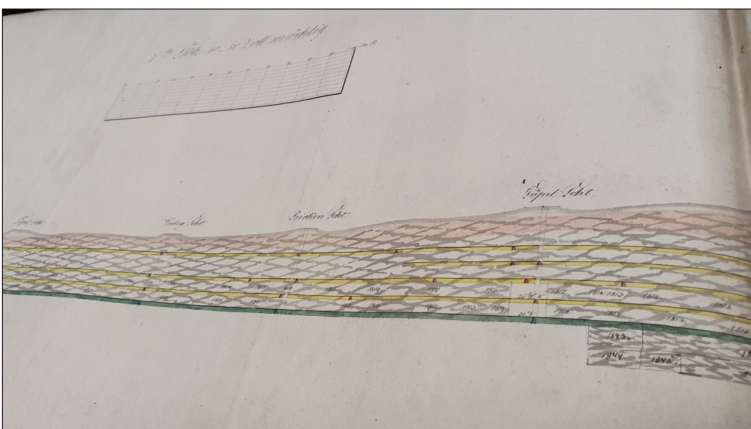
Fig. 1. General view of stitched sets of documents from the 19th century. The set historically numbered as Cae/XXI 21

←

Ryc. 2. Lewa strona wykonanego odręcznie przekroju w kopalni Segen Gottes

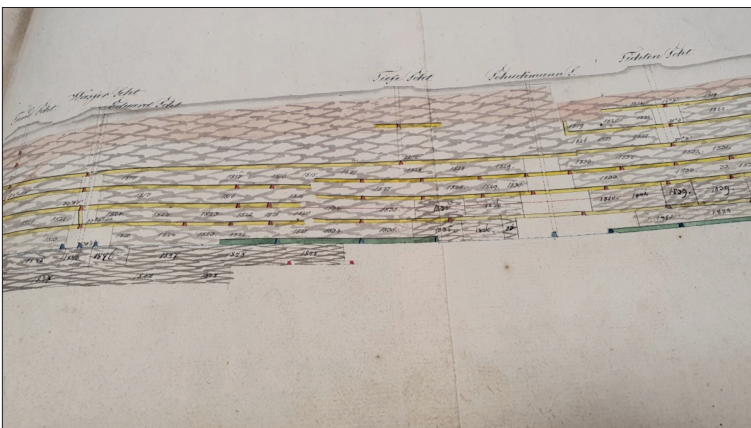
Fig. 2. Left side of the manually drawn cross-section in the Segen Gottes mine

←

Ryc. 3. Środkowa część przekroju wykonanego odręcznie

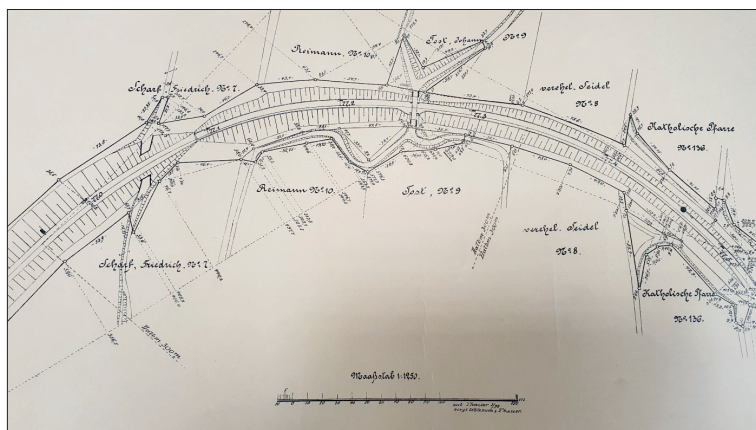
Fig. 3. Central part of the manually drawn cross-section

←

Ryc. 4. Prawa strona przekroju wykonanego odręcznie

Fig. 4. Right side of the manually drawn cross-section

Ryc. 5. Dodatkowe szczegóły dokumentacyjne z obszaru górniczego – fragment mapki zatytułowanej „Położenie i plan granic własności dworca kolejowego Biały Kamień”. Skala 1 : 1250, datowanie: 1898, wykonał Thauer

Fig. 5. Additional documentation details from the mining region – a fragment of the map entitled “Localization and boundaries of the area possessed by the Weisstein railway station”. Scale of 1 : 1250, dated: 1898, done by Thauer

czych wzdłuż chodnika (?). Brakuje tu jednak objaśnień i na żadnym z przeglądanych profili ich nie znaleziono.

W XIX w. istniał z pewnością pewien standard wykonywania map zarówno pod względem kolorystyki, szrafury, jak i wpisów. Natomiast po 160 latach przeglądanie tych przekrojów generuje szereg pytań związanych nie tylko z ówczesnie przyjmowaną „standaryzacją” dokumentacji górniczej, ale i obecnymi odnośnikami lokalizacyjno-górnico-geologicznymi.

Żeby wyjaśnić niepewności, sięgnijmy do literatury. Nie jest to proste, aczkolwiek obecnie Internet stwarza wiele możliwości. Problem w tym, że wałbrzyskie kopalnie węgla przeżywały rozmaite łączenia i zmiany nazw czy właścicieli i trudno się w tym dokładnie rozeznać, zwłaszcza jeśli interesuje nas okres około połowy XIX w.

W wydanej w Wałbrzychu w 1895 r. pracy pt. *Der Bergbau in der Standesherrschaft Fürstenstein und im privilegierten Bergbaugegiete des Fürstentums Pless* sporo jest informacji ogólnych dotyczących kopalnictwa węgla w rejonie wałbrzyskim (Bez autora, 1895). Do książek pszczyńskich, właścicieli zamku Książ k. Wałbrzycha, należały np. kopalnie *Graf Hochberg* i *Johannes-Louise* oraz skonsolidowane kopalnie o tych nazwach. W cytowanej publikacji są wymieniane i inne nazwy kopalń, pojawiające się na mapach i przekrojach przeglądanych celem inwentaryzacji materiałów, ale nie ma tam *Segen Gottes Grube*. W pracy znajduje się natomiast szkic pokładu 15/16 na pierwszej głębokości pozyskania (?) wykonany w podobny sposób, co na omawianym profilu.

Natomiast w Wikipedii kopalnie węgla w rejonie Wałbrzycha mają trzy linki, a mianowicie: Kopalnia Węgla Kamiennego *Julia*, Kopalnia Węgla Kamiennego *Victoria* i Kopalnia Węgla Kamiennego *Wałbrzych* (Wikipedia, 2023). O ile *Victoria* i *Wałbrzych* nie łączą się z bieżącymi poszukiwaniami informacji, to wgłębienie się w historię *Julii* (Fuchs, *Weisstein*, *Thorez*) pozwala się wreszcie zorientować co do *Segen Gottes* (Chwalibóg). Kopalnia istniała już w 1594 r., a jej oficjalne nadanie pod nazwą *Segen Gottes* nastąpiło w 1770 r. W 1857 r. kopalnia została powiększona i eksploatowano ją razem z kopalniami i polami górniczymi: *Caspar*, *Tempel*, *Joseph*, *Theresie*, *Weissig*, *Franz Joseph*. W prowadzonej inwentaryzacyjno-poszukiwawczej pracy autorce nie udało się trafić na szkic rozmieszczenia przestrzennego tych kopalń i pól. Brakuje też planu geodezyjnego rozkładu poszczególnych szybów

widocznych na rycinach (ryc. 2–4). Katalogowanie niemieckich materiałów nie jest jeszcze zakończone. Może znajdzie się i taka mapka? Ale znaleziono szkic planu geodezyjnego własności dworca kolejowego w rejonie kopalni (ryc. 5). Niewykluczone, że należałoby jeszcze dalej poszukiwać w bibliografii zarówno polskiej (Piątek, 1989, 2000), jak i niemieckiej... Możliwe też, że jakieś polskie słowniki kopalni dolnośląskich (np. Jaros, 1998) pozwoliłyby na współczesne odtworzenie lokalizacji obiektów z lat 1835–1863, które zaprezentowano w niniejszej pracy, jak też charakterystyki wydobywanych surowców i wydobycia. Dla kopalni *Segen Gottes* powierzchnia eksploatacji w 1837 r. wynosiła 6,08 km², a wydobycie w 1859 r. równało się 49 400 t (inf. ustna J. Jureczka).

PODSUMOWANIE

Omówione zestawy książkowe planów i przekrojów z rejonu Wałbrzycha są ściśle związane z górnictwem węgla kamiennego i tamtejszymi kopalniami. Mają znaczenie zarówno merytoryczne, jak i historyczne. Stanowią ciekawy historycznie archiwalny materiał z tego obszaru z lat 1835–1863. Geologowi, który z nimi ma do czynienia z racji inwentaryzacji, dostarczają ciekawych informacji i skłaniają do podjęcia wręcz detektywistycznych uzupełniających poszukiwań.

Autorka dziękuje Panu dr. Januszowi Jureczce za cenne uwagi i sugestie literaturowe.

LITERATURA

- BEZ AUTORA 1895 – *Der Bergbau in der Standesherrschaft Fürstenstein und im privilegierten Bergbaugegiete des Fürstentums Pless*. Poldenbeck, Waldenburg.
- JARMOŁOWICZ-SZULC K. 2021 – Na marginesie inwentaryzacji starych dokumentacji – sięgnięcie w przeszłość Dolnego Śląska. *Przegląd Geodezyjny*, 9: 13–14.
- JAROS J. 1998 – Słownik historyczny kopalni węgla na ziemiach polskich. Katowice. Śląski Instytut Naukowy.
- PIĄTEK E. 1989 – Historia dolnośląskiego górnictwa węgla kamiennego od XV do połowy XVIII wieku. *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, Wrocław.
- PIĄTEK E. 2000 – Historia kopalni węgla kamiennego Julia (Fuchs, Biały Kamień, Thorez), (pdf); <https://www.studzionka.net.pl/gornictwo/julia-dawniej.html>
- WIKIPEDIA, 2023 – Dolnośląskie Zagłębie Węglowe. Zlikwidowane kopalnie węgla. Wałbrzych; https://pl.wikipedia.org/wiki/Dolnośląskie_Zagłębie_Węglowe

Praca wpłynęła do redakcji 10.03.2025 r.
Akceptowano do druku 25.03.2025 r.